

Landbruksstrategi for Agder

– verdiskaping gjennom jordbruk, skogbruk og bygdenæringer

2019–2022

Vedtatt av fylkestingene i Aust-Agder og Vest-Agder fylkeskommuner desember 2018.

Innhold

Innledning	2
Bakgrunn for strategien	3
Prioriterte satsingsområder	4
Jordbruk	4
Skogbruk	4
Bygdenæringer	4
Landbrukets betydning, utviklingstrekk og status	5
Utgangspunkt og utfordringer	5
Jordbruk	6
Skogbruk	6
Bygdenæringer	7
Mål, strategier og tiltak	8
Sektorovergrepene mål for alle primærnæringer	8
1. Jordbruk	8
2. Skogbruk	11
3. Bygdenæringer	13
Vedlegg: Naturressursanalyse for Agder – sammendrag	16
Potensialet for næringsutvikling og verdiskaping	16
Konkurransetrinn	18
Alternative eller nye verdiskapingsmuligheter	19

Innledning

Verden står overfor det grønne skiftet, et skifte fra fossilbasert til fornybar verdiskaping. Behovet for mat øker samtidig som verdens jordressurser er under press. Bioøkonomien er utpekt som fremtidens økonomi, med enorme muligheter for de som satser. Landbruket og andre naturbaserte næringene er viktige for bosetting, verdiskaping, sysselsetting og miljø i Agderfylkene. Her er store skogressurser, en livskraftig og solid sagbruks- og treindustri og samtidig et betydelig potensial både for økt hogst og satsing på industrien. Det er også potensielle for næringsutvikling innen det som ofte omtales som *bygdenæringer*. Disse er basert på de samme naturressursene: jord og skog.

Jordbruket på Agder er variert, og arealene ligger spredt. Men vi har sterke og innovative miljøer innen enkelte produksjoner. Måltrettet satsing på forskning og kompetanseheving, samarbeid, rekruttering og bærekraftig forvaltning kan bidra til økt verdiskaping i næringene i vår region.

Vi ønsker å møte dagens utfordringer samt vurdere dagens og morgendagens muligheter for næringsutvikling med utgangspunkt i Agders naturressurser. Det ble derfor høsten 2017 satt ned en arbeidsgruppe som skulle jobbe fram en strategi som nå har fått tittelen: *Landbruksstrategi Agder – verdiskaping gjennom jord, skog og bygdenæringer på Agder*.

Strategien er utarbeidet av bondelagene (NB) i Aust-Agder og Vest-Agder, bonde- og småbrukerlagene (NBS) i Aust-Agder og Vest-Agder, Innovasjon Norge Agder, Fylkesmannen i Aust- og Vest-Agder, Vest-Agder fylkeskommune og Aust-Agder fylkeskommune. I tillegg har AT Skog gitt innspill til strategien underveis i prosessen. Landbruksforumene i de to fylkene har vært referansegruppe. Fylkesmannen har vært sekretariat i arbeidet. Arbeidsgruppen står samlet om framleggelsen av strategien.

Strategien vil etter at den er vedtatt, «eies» av det regionale partnerskapet landbruk. Den skal innenfor denne rammen og øvrige føringer, strategier og planer nasjonalt og regionalt gi mål, strategier og tiltak for:

- Innovasjon Norges forvaltning av midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket.
- Fylkesmannens forvaltning av fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidler.
- Fylkeskommunens forvaltning av midler til kompetanse, rekruttering og likestilling og føringer for bruk av regionale utviklingsmidler.
- Innovasjon Norges, Fylkesmannens og fylkeskommunenes pådriverfunksjon innen landbruksrelatert næringsutvikling.
- Offentlige aktørers planarbeid.

Det kan bli endringer i oppgavefordelingen som følge av regionreformen.

Strategien har vært på høring til bl.a. kommunene i Agderfylkene før behandling i fylkestingene. Selv om dokumentet ikke har status som en regional plan i plan- og bygningslovens forstand, er dokumentet førende for partnerskapet landbruk samt andre aktører som vil forplikte seg til å være med på å gjennomføre tiltak og handlinger nedfelt i dokumentet, eksempelvis kommunene på Agder. Kommunene spiller en viktig rolle både som arealmyndighet og som forvaltningens førstelinjetjeneste innen jordbruk og skogbruk. Kommunene forvalter også egne virkemidler rettet mot landbruk og er førstelinjetjeneste for Innovasjon Norges virkemidler.

Dokumentet skal gjelde for perioden 2019–2022. Regionalt partnerskap er etablert med halvårige møter og vil gi sine innspill til den årlige virkemiddelbruken.

Bakgrunn for strategien

Strategien har som ambisjon å konkretisere tiltak og satsinger som skal følge opp føringer gitt i *Regional plan for innovasjon og bærekraftig verdiskaping (VINN Agder)*, som ble vedtatt av fylkestingene i 2015. Landbruk er ett av fem temaområder i VINN Agder. VINN Agder har status som regional plan, dvs. at den er «førende for regionale organers virksomhet og for kommunal og statlig planlegging og virksomhet i regionen», (plan- og bygningsloven).

Videre har strategien til hensikt å samle ulike regionale planer, programmer og strategier for landbruk og naturbasert verdiskaping (landbaserte naturressurser) på Agder. Det gjelder først og fremst *Landbruksmelding for Aust-Agder (2012)* og Fylkesmannens *Regionalt bygdeutviklingsprogram for Vest-Agder* med det underliggende *Regionalt næringsprogram*. Strategien blir derfor nytt *Regionalt bygdeutviklingsprogram* og *Regionalt næringsprogram* for Agderfylkene 2019–2020. *Regionalt skog- og klimaprogram* og *Regionalt miljøprogram* ligger også under *Regionalt bygdeutviklingsprogram*, men er egne dokumenter med beslektede temaer og satsinger.

Til grunn for arbeidet ligger sentrale landbrukspolitiske dokumenter som de årlige jordbruksoppgjørene, meldinger til Stortinget og andre relevante strategier, særlig:

- Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling. En fremtidsrettet jordbruksproduksjon.*
- Meld. St. 6 (2016–2017) *Verdier i vekst – Konkurransedyktig skog og trenæring.*
- Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål.*
- *Regjeringens bioøkonomistrategi – kjente ressurser uante muligheter.*
- *Opplevelingar for ein kvar smak – strategi for reiseliv basert på landbruket og reindrifta sine ressursar.*
- *Naturressursanalyse for Agder* (mer om denne under).

Strategien skal være et verktøy for å prioritere tiltak innen landbruk og naturbaserte næringer på Agder. Hovedfokus er områder hvor de ulike lokale og regionale aktørene har handlingsrom til å gjennomføre tiltak. Dokumentet skal gi føringer for hvem som har oppfølgingsansvaret for de ulike tiltakene.

Prioriterte satsingsområder

Under har vi trukket fram de strategiene og tiltakene som arbeidsgruppen og høringspartene mener bør prioriteres i perioden. Punktene står i ikke i prioritert rekkefølge, men i nummerert rekkefølge etter tema. Referansen i parentes viser hvor du finner strategien/tiltaket i kapittelet *Mål, strategier og tiltak*.

Jordbruk

Øke produksjon og lønnsomhet ved å utnytte kunnskap, klimatiske forhold og tilgjengelige ressurser bedre. (1.1)

- Øke produksjonen av frukt, bær, grønnsaker og potet. (1.1.2)
- Øke andelen av beite i fôrgrunnlaget og øke produksjonen gjennom bedre utnyttelse av beiteressurser på innmarksbeite og i utmark. (1.1.4)
- Opprettholde regionens andel av melkeproduksjonen. (1.1.6)
- Øke dreneringsaktiviteten. (1.1.9)
- Bidra til at eid og leid jordbruksareal blir brukt. (1.1.11)

Minimere nedbygging av dyrka jord. (1.4.1)

Stimulere til utvikling og bruk av fornybare innsatsfaktorer for et fossilfritt jordbruk. (1.5)

Skogbruk

Stimulere til en aktiv forvaltning av skogarealene for å øke og optimalisere skogproduksjonen. (2.1.1)

Øke nybygging og ombygging av skogsveier. (2.1.4)

Utbedre og fjerne flaskehalsen på det kommunale og fylkeskommunale veinettet. (2.1.5)

Videreutvikle en bærekraftig og lønnsom juletre- og pyntegrøntnæring som ikke fortrenger matproduksjon. (2.1.6)

Øke lokal videreforedling ved å tilrettelegge for industribedrifter i alle ledd i verdikjeden for tømmer og treprodukter. (2.2)

Bygdenæringer

Øke produksjon og produktutvalg av lokale mat- og drikkespesialiteter. (3.1)

Koble landbruket og reiselivet for å gi økt verdiskaping innen natur- og kulturbaserte opplevelser. (3.3.2)

Utvikle reiselivsprodukt i tilknytning til kulturlandskap og verneområder. (3.3.3)

Utvikle gårder som arena for Inn på tunet-tiltak. (3.4.1)

Øke forståelsen for landbrukets betydning i samfunnet og utvikle urbant landbruk. (3.4.4)

Landbrukets betydning, utviklingstrekk og status

Landbruket på Agder er variert med lange tradisjoner for god utnyttelse av naturressursene i regionen. Krav om mer bærekraftig verdiskaping på fornybare ressurser gir store muligheter for økt verdiskaping i sektoren. For mer og utdypende informasjon om status og muligheter vises det til ressursanalysen fra Telemarksforskning: *Naturressursanalyse Aust-Agder og Vest-Agder – for økt bærekraftig utnyttelse og verdiskaping av innlandsressursene på Agder.*

Utgangspunkt og utfordringer

Under følger en kortfattet, skjematisk oversikt over sterke og svake sider, muligheter og trusler og forutsetninger for å lykkes for landbruket på Agder.

<p>Sterke sider</p> <ul style="list-style-type: none"> • Klimaet i landsdelen. • Spredt småskalalandbruk gir lav sykdomsrisiko. • Flere gode produksjonsmiljøer. • Kompetansemiljøer som utfyller hverandre. • Regionen er et mye benyttet reisemål for nordmenn. • Nærhet til det europeiske reiselivsmarkedet. • Variert og betydelig skogproduksjon. • Innovativ og betydelig treindustri. • Gode havnemuligheter for eksport av produkter og import av innsatsfaktorer. • Mye utmark og fin natur. • Tradisjon for mangesyleri.	<p>Svake sider</p> <ul style="list-style-type: none"> • Små bruk og stor andel deltidsbønder. • Små, spredte og til dels tungdrevne jordbruksarealer. • Stor andel leiejord. • Lavt gjennomsnittlig avlingsnivå i grasproduksjonen. • Stor andel små og lite rasjonelle bygninger. • Små og sårbare produksjonsmiljø. • Til dels lavt kompetansenivå. • For en stor del svak lønnsomhet. • Stor avstand til landbrukets foredlingsanlegg. • Få landbruksrelaterte arbeidsplasser utenom primerproduksjonsleddet.
<p>Muligheter</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kulturlandskap. • Naturbasert reiseliv. • Kobling lokal mat og reiseliv. • Frukt- og bærproduksjon. • Tidligproduksjon innen grønt. • Arealressursene gir rom for økt husdyrproduksjon. • Juletre og pyntegrønt. • Havner og nærhet til større markeder for skogbruket. • Treforedling og bioenergi. • Småkraftverk og vindkraft. • Mange små bruk gir mange potensielle utgangspunkt for næringsvirksomhet.	<p>Trusler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gjengroing som følge av mangel på beitedyr og lite investering i leiejorda. • Stort investeringsbehov innen enkelte produksjoner. • Press på jordbruksarealer til andre formål i bynære strøk. • Dårligere markedsadgang for små produksjonsvolum. • Stramt arbeidsmarked. • Høyt kostnadsnivå. • Flom, tørke og andre følger av klimændringer. • Ustabil strømforsyning.
<p>Forutsetninger for å lykkes</p> <ul style="list-style-type: none"> • God kompetanse. • Samarbeid og nettverk. • Tilgang til ressurser – arealer, innsatsfaktorer, arbeidskraft, kapital m.m. • Robuste produksjonsmiljøer. • Økt fokus på markedet. • Ta utgangspunkt i egne og lokale fortrinn. • Lokale initiativ og positiv bygdekultur.	

Jordbruk

Økonomisk verdiskaping (nettoprodukt) i jordbruket i 2015 er beregnet til 165 mill. kr i Aust-Agder og 251 mill. kr i Vest-Agder i 2015. Grimstad er kommunen med klart størst verdiskaping i jordbruket med 66 mill. kr, med Farsund som nummer to med 40 mill. kr. Kvinesdal, Arendal og Lindesnes ligger på henholdsvis 23, 22 og 21 mill. kr. Antall arbeidsplasser innen jordbruket og tilknyttede tjenester i Agderfylkene var 1435 i 2016. I tillegg har vi betydelig verdiskaping innen veksthus, blomsterproduksjon og planteskoler.

Stabilitet har preget jordbruket de siste ti årene etter en betydelig nedgang i antall jordbruksbedrifter fram til rundt 2008. Antall søkere om produksjonstilskudd i jordbruket har i Aust-Agder deretter holdt seg i området rundt 680. I Vest-Agder har antall søkere lagt mellom 1070 og 1170 de ti siste årene.

Det har vært en viss utvikling mot større jordbruksbedrifter og mer konsentrert produksjon. Hovedproduksjonen er grasbasert husdyrhold med melk, storfekjøtt og sau. Det finnes også hjorteoppdrett i regionen. Vi har noen produsenter som driver stort innen svinekjøtt og en liten, men solid «purkering». Her er også noe eggproduksjon og noen få kyllingprodusenter.

Melkeproduksjonen er kvoteregulert og dermed stabil rundt 50 mill. liter, mens antall produsenter har gått ned. Antallet ammekyr har økt i lang tid. For øvrige storfe hadde Agder en bunn rundt 2011, før dyretallet gikk oppover igjen. Saueproduksjonen hadde en nedgang fram til rundt 2012. Etter dette ha antallet sauer på Agder økt igjen.

Jordbruksareal i drift var rundt 110 000 dekar i Aust-Agder og 184 000 dekar i Vest-Agder i 2016. Areal klassifisert som innmarksbeite har økt de siste 15 årene. Areal fulldyrka og overflatedyrka jord gikk svakt nedover til 2010. Deretter har det holdt seg stabilt. På det aller meste av jordbruksarealet er det grovfôrproduksjon (gras). Grimstad er kommunen med størst areal andre vekster.

Kommunene har godkjent søknader om nydyrking av 4147 dekar i Aust-Agder og 4241 dekar i Vest-Agder i perioden 2009–2016. Samme periode er det omdisponert 981 dekar i Aust-Agder og 1737 dekar i Vest-Agder til andre formål enn jordbruk. I hovedsak er jorda som blir omdisponert av langt bedre kvalitet enn den nydyrka.

Skogbruk

Primærskogbruket og tilhørende treindustri er (2018) inne i en konjunkturoppgang med høy etterspørsel og avvirkning samt høye priser på tømmer og trelast. På grunn av nedleggelse av massevirkeforbrukende industri på Østlandet går mye av massevirke til eksport, samtidig som en del sagtømmer eksporteres. Kapasitetsøkninger og nyetableringer innen massevirkeforbrukende industri i Sverige og Finland samt økt bruk av bioenergi i de nordiske landene har bidratt til et prisløft på massevirke den senere tiden.

I 2017 ble det hogd 725 546 m³ tømmer, hvorav 387 251 m³ i Aust-Agder og 338 295 m³ i Vest-Agder, til en førstehåndsverdi på 250 mill. kr i Agderfylkene. Tall fra 2016 viser at det i Agderfylkene var 481 sysselsatte i primærskogbruket.

I Agderfylkene er det en betydelig treindustri som dekker hele verdikjeden fra videreforedling av tømmer til trelast, elementproduksjon, tremasse, plater, vinduer, dører, trapper, møbler og innredning. Treindustrien på Agder hadde i 2009 mer enn 2100 sysselsatte og en omsetning på 3,7 milliarder kroner.

Bygdenæringer

Det er omtrent 10 % heltidsbruk på Agder, og de fleste av disse er melkeprodusenter. Rundt 60–65 % av jord i drift er leid. Det er derfor atskillige landbrukseiendommer som ikke har ordinær jordbruksdrift og der jorda er utleid til andre, men som har både bolig og bosetting. Her er det stort potensiale for landbruksbasert næringsutvikling utover det vi har i dag, spesielt i indre Agder. Vi har mye beiteland og stedvis svært ekstensiv drift, så det har vært satset på økt kjøttproduksjon over lengre tid. Det samme gjelder frukt, bær og grønnsaker, som det er gode klimatiske forhold for på Agder. Statistisk sett er leiekjøring største tilleggsnæring innen landbruk. Gårdsbruk som er aktive innen f.eks. lokalmat, grønt reiseliv og Inn på tunet har ofte organisert denne virksomheten i egne selskap utenom landbruket.

Det er økende interesse for bruk av tre, både industrielt og til klimaarbeidet. Mye spennende utviklingsarbeid vil komme her. Innen oppdrett av innlandsfisk har vi hatt ett par etableringer, og analyser viser at her er et potensiale. Det samme gjelder for utleie av jakt og fiskerettigheter med tilhørende tjenester.

Økologisk landbruk er et satsningsområde, og ny nasjonal strategi er vedtatt pr. juni 2018. Selve produksjonen regnes inn under tradisjonell jordbruksproduksjon i tilskuddssystemene, mens produktene ofte går inn i spesialprodukt-segmentet. Balansen mellom produksjon og etterspørsel har vært en gjennomgående utfordring i mange år. Framveksten av flere andelslandbruk er positivt.

Bedriftsnettverk innen ulike produksjonslinjer og tjenester er i vekst. Nettverkenes formål er som oftest å fremme både produksjon, kvalitet og omsetning, og dette vil vi nok se mer av.

Innovasjon Norge har ulike programsatsinger for bønder som vil utvikle eksisterende eller ny næring på gården. I Vest-Agder er det størst etterspørsel etter midler til tradisjonell drift og bruksutbygging, mens Aust-Agder har flere som satser utradisjonelt.

Mål, strategier og tiltak

Mål og delmål i landbruksstrategien er hentet fra kapitlet som omhandler landbruk i VINN Agder 2015–2030. De ulike temaene i primærnæringene er formulert med egne mål og konkrete strategier for hvordan næringsutvikling og verdiskaping kan realiseres. I tillegg er det en forventning at det offentlige bidrar med innsats for å nå disse målene.

Sektorovergripende mål for alle primærnæringene

- Utvikle robuste og bærekraftige næringene som er rustet for endringer i klima og demografi og er tilpasset krav som følge av samfunnsutvikling.
- Sikre regionens ressursgrunnlag for fremtidige generasjoner.
- Sikre rekruttering til næringene og forsterke innsatsen på teknologi- og kunnskapsutvikling, forskning og kompetansebygging.
- Økt bærekraftig utnyttning av Agders naturressurser.
- Skape flere synergier mellom næringene.
- Sikre at infrastrukturen og rammevilkår dekker de behov næringene har.
- Utnytte nye og eksisterende muligheter i markedet.

I tabellene som følger nedenfor er hovedansvarlig for å gjennomføre tiltaket den som står først i kolonnen «Ansvarlig».

1. Jordbruk

Hovedmål for jordbruk: Øke konkurransekraften og verdiskaping i hele verdikjeden og levere mer, trygg og sunn mat til et økende marked.

Delmål 1.1: Øke produksjon og lønnsomhet ved å utnytte kunnskap, klimatiske forhold og tilgjengelige ressurser bedre.

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
1.1.1	Arealbruk i jordbruket som sikrer best mulig avkastning, f.eks. hagebruksproduksjoner på den beste jorda.	Ta initiativ til mobiliserings- og informasjonsprosjekter som får fram potensialet.	Fylkesmannen, fylkeskommunen.
1.1.2	Øke produksjonen av frukt, bær, grønnsaker og potet.	Fremme kompetanseheving og godt fagmiljø.	Fylkesmannen, fylkeskommunen.
		Støtte investeringer og utviklingsarbeid.	Innovasjon Norge, Fylkesmannen, fylkeskommunen.
1.1.3	Bedret økonomi og arealutnyttning i grovfôrproduksjon (grasproduksjon m.m.)	Vise hvordan avlingsnivå, grovfôr-kvalitet, mekanisering og dyrkingsteknikk påvirker lønnsomheten.	Fylkesmannen.
1.1.4	Øke andelen av beite i fôrgrunnlaget og øke produksjonen gjennom bedre utnyttelse av beiteressurser på innmarksbeite og i utmark.	Bedre utnyttelse av potensielle og eksisterende beiteområder hos enkeltforetak og gjennom samarbeid på tvers av eiendomsgrenser.	Fylkesmannen.
		Etablering av beiter i forbindelse med bygging av stamveger.	Fylkeskommunen, Fylkesmannen.
		Fremme samarbeid i forbindelse med beiting i utmark.	Fylkesmannen.
		Støtte utprøving ny teknologi, f.eks. sporing og gjerdeteknologi.	Fylkesmannen.

1.1.5	Øke husdyrproduksjon i tråd med etterspørsel og arealtilgang.	Prioritere kvalitets- og spesialitetsproduksjon av kjøtt.	Innovasjon Norge.
		Få fram rimelige, rasjonelle og funksjonelle bygningsløsninger. Bidra til markedstilpasning ved hjelp av fleksible husdyrbygg.	Innovasjon Norge, Fylkesmannen.
		Støtte mobiliseringsprosjekter innen produksjoner med markedsmuligheter eller omstillingskrav.	Fylkesmannen.
		Prioritere næringsbirøkt på landbrukseiendommer. Informere om muligheter innen birøkt.	Innovasjon Norge, Fylkesmannen.
1.1.6	Opprettholde regionens andel av melkeproduksjonen.	Målrette investeringsmidlene for å fremme overgang fra båsfjøs til løsdriftsfjøs og luftekrav for alle besetningsstørrelser.	Innovasjon Norge.
1.1.7	Øke økologisk produksjon og etterspørsel. Erstatte importert økologisk mat med norsk, der innenlands produksjon er aktuelt.	Støtte utprøving og kompetanseutvikling innen økologisk produksjon.	Fylkesmannen, fylkeskommunen.
		Støtte mobilisering og større informasjonstiltak som fremmer økologisk produksjon og forbruk.	Fylkesmannen, fylkeskommunen.
		Støtte utvikling av effektive distribusjonsløsninger.	Fylkesmannen, Innovasjon Norge, fylkeskommunen.
		Prioritere norsk, økologisk mat ved offentlige innkjøp. Motivere kommunene og andre til å gjøre det samme.	Fylkeskommunen, Fylkesmannen.
		Støtte investeringer i økologisk produksjon.	Innovasjon Norge.
1.1.8	Øke konkurransekraft gjennom friske planter og dyr, god dyrevelferd og trygg mat.	Bidra til prosjekter som fremmer god dyrevelferd og dyre- og plantehelse.	Fylkesmannen.
1.1.9	Øke dreneringsaktiviteten.	Informere om drenering og støtte næringen og kommunene i en «grøfteløftkampanje».	Fylkesmannen.
1.1.10	Øke nydyrking.	Informere om muligheter og støtteordninger.	Fylkesmannen.
1.1.11	Bidra til at eid og leid jordbruksareal blir brukt.	Legge vekt på driveplikten i dialogen med kommunene og næringen.	Fylkesmannen.
		Informere om driveplikten til jordeiere og bidra til å få leieareal inn på 10-årsavtaler.	Fylkesmannen, kommunene.
		Bidra til god arrondering gjennom aktiv bruk av relevant lovverk.	Kommunene.
1.1.12	Redusere kjøreavstand til jord.	Initiere prosjekt for bytting av leiejord.	Fylkesmannen.
1.1.13	Arbeide for å få fram utfordringene til Agder-landbruket.	Innspill til jordbruksforhandlingene.	Fylkeskommunen.

Delmål 1.2: Kompetanseheving i hele i verdikjeden for å optimalisere utnyttelsen av ressursene i jordbruket, både de naturgitte og de tilførte.

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
1.2.1	Videreutvikle samarbeid mellom forskning, utdanning, rådgiving og næringsutøvere og opprettholde fagmiljøer.	Skape møteplasser. Synliggjøre og formidle resultater fra lokale kompetansemiljøer.	Fylkesmannen, fylkeskommunen.
		Bruke arealer og kompetanse på naturbruksskolene til utprøving og forskning.	Fylkeskommunen.
1.2.2	Videreutvikle og rekruttere til naturbruksutdanninga.	Opprettholde og utvikle naturbrukslinjene ved de videregående skolene. Samarbeide med næringen og kompetansemiljøer i utviklingen av utdanningen.	Fylkeskommunen.
1.2.3	Sikre relevante kurs og etterutdanningstilbud for bønder.	Arrangere og finansiere kompetansetiltak, f.eks. HMS-kurs og voksenagronomstudiet.	Fylkeskommunen.
1.2.4	Øke rekruttering av kvinner til landbruksnæringen.	Motivere jenter til å velge landbruksnæring ved informasjon i skolen og gjennom næringsorganisasjonene.	Fylkeskommunen.
1.2.5	Fremme god agronomi som er bra for klima og økonomi.	Fremme smart teknologi og presisjonsjordbruk for å optimalisere produksjonen, herunder nydyrking, grøfing, vanning, redusert jordpakking, gjødsling og føring.	Fylkesmannen.
		Støtte kompetansehevingstiltak for å redusere klimagassutslipp.	Fylkeskommunen, Fylkesmannen.
		Formidle informasjon om prosjektet Klimasmart landbruk.	Fylkesmannen.

Delmål 1.3: Utvikle nettverk og legge til rette for utvikling av faglige klynger.

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
1.3.1	Opprettholde og utvikle eksisterende fagmiljø innen de ulike produksjonene.	Støtte fagmøter og kurs.	Fylkeskommunen, Fylkesmannen.
1.3.2	Øke kunnskapsutvekslingen mellom næringsutøvere.	Skape møteplasser.	Fylkesmannen, fylkeskommunen.
1.3.3	Utvikle og forsterke faglige klynger.	Overføre erfaringer fra eksisterende klynger til nyetablerte klynger.	Fylkeskommunen, Fylkesmannen, Innovasjon Norge.

Delmål 1.4: Minimere tap av jordressurser.

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
1.4.1	Minimere nedbygging av dyrka jord.	Fokusere på jordvern i offentlig planarbeid.	Fylkesmannen, fylkeskommunen, kommunene.
		Sørge for at matjord som flyttes i forbindelse med utbygging blir brukt til jordbruksproduksjon.	Fylkeskommunen, Fylkesmannen.
		Bevisstgjøre om plassering av bygninger og infrastruktur i samarbeid med næringen.	Fylkesmannen, fylkeskommunen, kommunene.
		Informere om lovverk og bevisstgjøre om konsekvensen av nedbygging av dyrka jord.	Fylkesmannen, fylkeskommunen, kommunene.

1.4.2	Minimere erosjon.	Informere om tilskuddsordninger og støtte hydrotekniske tiltak som hindrer erosjon.	Fylkesmannen, kommunene.
		Bidra til flomsikringstiltak.	Fylkeskommunen, kommunene.
		Informere om og gi støtte til endra jordarbeiding.	Fylkesmannen.
1.4.3	Minimere jordpakking.	Bidra til å få fram kunnskap om og viktigheten av redusert jordpakking.	Fylkesmannen.

Delmål 1.5: Stimulere til utvikling og bruk av fornybare innsatsfaktorer for et fossilfritt jordbruk.

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
1.5.1	Øke bruk av biovarme fra gården.	Arrangere kurs.	Fylkesmannen, fylkeskommunen.
		Støtte investeringer.	Innovasjon Norge.
1.5.2	Biogassproduksjon basert på husdyrgjødsel og andre aktuelle råstoff.	Legge til rette for erfaringsoverføring.	Fylkesmannen, fylkeskommunen.
		Støtte investeringer.	Innovasjon Norge.
		Stille krav om at våtorganisk avfall / matavfall blir behandlet i biogassanlegg.	Kommunene.
		Fremme økt gjenbruk av ressurser i jordbruket, eksempelvis bruk av biorest fra biogassanlegg på jordbruksarealer.	Fylkesmannen.
1.5.3	Ta i bruk solenergi i kombinasjon med andre energikilder.	Legge til rette for informasjonsformidling og erfaringsoverføring. Støtte investeringer.	Innovasjon Norge, Fylkesmannen.
1.5.4	Overgang til bioplast, biodrivstoff og elektrisk.	Legge til rette for informasjonsformidling og erfaringsoverføring.	Fylkeskommunen, Fylkesmannen.
1.5.5	Øke bruk av tre i landbruksbygg.	Prioritere investeringsstøtte til bygg i tre.	Innovasjon Norge.
		Arrangere seminar i samarbeid med næringen.	Fylkesmannen.

2. Skogbruk

Hovedmål for skogbruk: Øke verdiskapingen i hele verdikjeden og styrke satsingen på skogen og dens produkter i klimasammenheng

Delmål 2.1: Utnytte produksjonsgrunnlaget bedre og øke avvirkingen for å utnytte markedspotensialet

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
2.1.1	Stimulere til en aktiv forvaltning av skogarealene for å øke og optimalisere skogproduksjonen.	Informasjon om de biologiske og økonomiske mulighetene bærekraftig skogbruk gir.	Fylkesmannen, kommunene.
		Informere om nærings- og miljøtilskudd innen skogbruket, skogbruksplaner, m.m.	Fylkesmannen, kommunene.
		Kommunal planlegging som sikrer produksjonsgrunnlaget.	Fylkeskommunen, kommunene.

2.1.2	Styrking av den offentlige og private veiledningstjenesten innenfor skogbruket.	Informere om viktigheten av faglig veiledningstjeneste for langsiktig bærekraftig skogproduksjon.	Fylkesmannen.
		Synliggjøre effektene av en velfungerende veiledningstjeneste.	Fylkesmannen.
2.1.3	Videreutvikle samarbeidet og informasjonsflyten mellom forskning, rådgiving og næringsutøvere.	Skape møteplasser. Arrangere seminar, m.m.	Fylkesmannen, fylkeskommunen.
		Sikre forankring i næringa og bidra inn i FoU-prosjekter.	Fylkeskommunen.
2.1.4	Øke nybygging og ombygging av skogsveier.	Informere om tilskudd til veibygging og bruk av skogfundsordningen.	Fylkesmannen.
2.1.5	Utbedre og fjerne flaskehals på det kommunale og fylkeskommunale veinettet.	Utarbeide oversikt og plan for å følge denne opp.	Kommunene, fylkeskommunen.
		Kontinuerlig oppdatering av offentlige veilister.	Kommunene, fylkeskommunen.
2.1.6	Videreutvikle en bærekraftig og lønnsom juletre- og pyntegrøntnæring som ikke fortrenger matproduksjon.	Kursing og kompetanseheving for å utnytte regionens geografiske og klimatiske fortrinn.	Fylkesmannen.
2.1.7	Videreutvikle samarbeid mellom forskning, utdanning, rådgiving og næringsutøvere og opprettholde fagmiljøer.	Skape møteplasser. Tilrettelegge for kurs. Synliggjøre og formidle resultater fra kompetansemiljøer.	Fylkesmannen, fylkeskommunen.
2.1.8	Videreutvikle tilbud og rekruttere til utdanning innen skog.	Opprettholde og utvikle naturbrukslinjene ved de videregående skolene. Samarbeide med næringen og kompetansemiljøer i utviklingen av aktuell utdanning.	Fylkeskommunen.

Delmål 2.2: Øke lokal videreforedling ved å tilrettelegge for industribedrifter i alle ledd i verdikjeden for tømmer og treprodukter

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
2.2.1	Øke andelen tømmer som blir videreforedlet i regionen.	Etterspørre og bruke lokalt virke og lokalt produserte varer innen f.eks. offentlige byggeprosjekter.	Fylkeskommunen, kommunene.
		Bidra til eksport av ferdigprodukter ut av regionen og landet.	Fylkeskommunen, Innovasjon Norge.
		Støtte og videreutvikle samarbeid og nettverksarbeid, f.eks. økt samhandling mellom akademia og treindustri.	Fylkesmannen.
2.2.2	Øke kompetansen i det offentlige om klima- og miljøvennlige innkjøp.	Klima- og miljøvennlige løsninger prioriteres ved offentlige innkjøp.	Fylkeskommunen.
		Trebiennalen.	Fylkeskommunen.
2.2.3	Tilrettelegge aktivt for bærekraftige løsninger for å få en verdiskaping basert på fornybare ressurser.	Bidra med risikokapital for å få i gang ny lønnsom næringsaktivitet basert på fornybare ressurser.	Fylkeskommunen.
		Ha en offensiv næringspolitikk som legger til rette for fornybarsatsinger.	Fylkeskommunen, kommunene.

Delmål 2.3: Være proaktive og ta del i den verdiskapningen som kommer innenfor nye treprodukter

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
2.3.1	Legge til rette for industrielle nyetableringer.	Sikre samhandling og effektiv prosesshjelp fra offentlige aktører.	Fylkeskommune, Innovasjon Norge, kommunene.
		Støtte opp om lokale initiativ.	Innovasjon Norge, kommunene.
		Sikre arealplanlegging og logistikk-løsninger som tiltrekker seg industri.	Fylkeskommune, kommunene.
2.3.2	Etablering av industriell produksjon av biokarbonprodukter på Agder som kan levere «grønne» karbonprodukter til energi, transport og industri i regionen og ellers.	Følge opp og støtte initiativ for biodrivstoffproduksjon basert på lokale ressurser.	Innovasjon Norge, fylkeskommunen, Fylkesmannen.
		Følge opp og støtte initiativ for produksjon av biokarbon til prosessindustrien i regionen basert på lokale ressurser.	Innovasjon Norge, fylkeskommunen, Fylkesmannen.
2.3.3	Bidra til at ny kunnskap blir gjort kjent.	Arrangere seminarer og møteplasser.	Fylkesmannen.

Delmål 2.4: Stimulere og legge til rette for vekst rundt regionale treklynger og treindustrimiljø

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
2.4.1	Øke kompetanseutveksling mellom miljøer innen skog og treindustri.	Skape møteplasser og støtte initiativ om samarbeid.	Fylkeskommunen, Fylkesmannen.
2.4.2	Tettere samarbeid mellom næring og FoU-miljøene i regionen.	Faglige og kommersielle nettverk.	Fylkesmannen, fylkeskommunen.

3. Bygdenæringer

Delmål 3.1: Øke produksjon og produktutvalg av lokale mat- og drikkespesialiteter.

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
3.1.1	Øke markedsadgang for lokal mat.	Bidra til etablering av flere salgsarenaer gjennom kobling av mat og reiseliv.	Fylkesmannen, fylkeskommunen.
3.1.2	Øke tilgjengelighet til lokal mat.	Støtte utvikling av effektive distribusjonsløsninger.	Fylkesmannen, fylkeskommunen, Innovasjon Norge.
3.1.3	Øke synligheten til lokal mat.	Delta i ulike markeder og messer i samarbeid med næringen.	Fylkeskommunen, Fylkesmannen.
3.1.4	Styrke etterspørsel etter lokal mat.	Prioritere lokalmat ved offentlige innkjøp. Motivere kommunene og andre til å gjøre det samme.	Fylkeskommunen, Fylkesmannen.
3.1.5	Opprettholde og videreutvikle samarbeidsarenaer innen lokalmatsektoren.	Arbeide etter Sørlandets matmanifest, #spisSørlandet	Fylkeskommunen.
		Fremme samarbeid mellom videregående skoler, næringene, FoU-miljøene.	Fylkeskommunen.

Delmål 3.2: Øke andelen lokal videreforedling og bidra til videreutvikling av matindustrien på Agder.

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
3.2.1	Øke samarbeid.	Styrke eksisterende møteplasser og nettverk, bl.a. samspillet mellom blå og grønn sektor.	Fylkesmannen, fylkeskommunen, Innovasjon Norge.
3.2.2	Øke produsentenes kunnskap om marked, kvalitet og videreforedling.	Tilrettelegge for kurs og workshop (produsent møter kokk eller forbruker).	Fylkesmannen, fylkeskommunen, Innovasjon Norge.
3.2.3	Øke eksporten av landbruksprodukt.	Identifisere spesialprodukter og markeder med potensiale.	Innovasjon Norge.
3.2.4	Øke utnyttelsen av ville bær og andre ville vekster.	Fremme kommersialisering.	Innovasjon Norge.
3.2.5	Flere Spesialitetsmerka produkter.	Informere om mulighetene i Matmerk.	Innovasjon Norge, Fylkesmannen, fylkeskommunen,

Delmål 3.3: Utvikle lønnsomme reiselivsprodukt i tilknytning til gårdene.

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
3.3.1	Utvikle besøksnæring og gårdsturisme for å øke sysselsettingen på landbrukseiendommer.	Styrke utvikling av opplevelsesprodukter gjennom salg av varer og tjenester, f.eks. guiding, overnatting, tilrettelegging for opplevelser og besøksmål.	Fylkesmannen, fylkeskommunen, Innovasjon Norge.
		Styrke samarbeidet med resten av reiselivsnæringen gjennom kurs og nettverksbygging.	Innovasjon Norge, Fylkesmannen, fylkeskommunen.
		Styrke markedskunnskap gjennom kurs, m.m.	Innovasjon Norge, fylkeskommunen, Fylkesmannen.
3.3.2	Koble landbruket og reiselivet for å gi økt verdiskaping innen natur- og kulturbaserte opplevelser.	Følge aktivt opp satsingsområdene i besøksstrategien «Besøk Agder 2030», der målet er en bærekraftig besøksnæring.	Innovasjon Norge, Fylkesmannen, fylkeskommunen.
3.3.3	Utvikle reiselivsprodukt i tilknytning til kulturlandskap og verneområder.	Arbeide for å ta vare på og utvikle kulturlandskapet med kulturmark, beitende dyr, ferdselsveier, bygninger, kulturminner og biologisk mangfold.	Fylkesmannen, Fylkeskommunen, Innovasjon Norge, kommunene.
3.3.4	Tilrettelegge turveier for å fremme reiseliv og folkehelse.	Støtte utvikling av turstier: Merking, skilting, kanalisering av turtrafikk. Legge til rette for kombinert bruk av skogsveier.	Fylkesmannen, fylkeskommunen, kommunene.
3.3.5	Øke antall internasjonale gjester.	Utvikle salgbare opplevelser basert på mat, kultur og natur.	Innovasjon Norge, Fylkeskommunen.
		Rekruttere flere deltakere til markedsføringskampanjer gjennom Visit Norway.	Innovasjon Norge.

3.3.6	Utvikle og utvide tilbudet av jakt- og innlandsfiske.	Fremme nettverk. Motivere til grunneiersamarbeid for å øke næringsutviklinga i utmarka.	Fylkeskommunen, Fylkesmannen.
		Profesjonalisering gjennom veiledning og kurs i produktpakking og markedstilpasning.	Innovasjon Norge.
		Fremme samarbeid med brukere av fasiliteter, f.eks. jeger- og fiskeforeninger.	Fylkeskommunen, Fylkesmannen.
		Lage forvaltningsplaner som legger til rette for produktutvikling i samarbeid med grunneierne.	Fylkeskommunen, kommunene.
3.3.7	Utvikle attraksjoner og opplevelser i tilknytning til de lakseførende vassdragene.	Stimulere til nettverk og grunneiersamarbeid. Arbeide med kultivering.	Fylkeskommunen, Fylkesmannen.
3.3.8	Fellesgodefinansiering fra bedrifter.	Motivere bedrifter som nyter godt av ringvirkningene til å bidra i utviklingen av reiselivsprodukt.	Fylkeskommunen.

Delmål 3.4: Øke verdiskaping i landbruket ved å tilby tjenester til lokalsamfunnet.

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
3.4.1	Utvikle gårder som arena for Inn på tunet-tiltak.	Forankre IPT i regionale og kommunale planer.	Fylkesmannen.
		Motivere til utvikling av dagtilbud til hjemmeboende personer med demens.	Fylkesmannen, Innovasjon Norge.
		Fremme samarbeide med skole og sosialtjenesten for utsatte barn og unge i aldersgruppen 0–24.	Fylkesmannen, Innovasjon Norge.
		Samarbeide med Nav om f.eks. videreutvikling av arbeidsrettede tilbud innen psykisk helse, rusomsorg og integrering.	Fylkesmannen, Innovasjon Norge.
		Fremme kvalitetssikring gjennom sertifiseringsordningene i Matmerk.	Fylkesmannen, Innovasjon Norge.
3.4.2	Utvikle bedre og attraktive bygdeservicetilbud.	Synliggjøre markedsmuligheter for landbruksbedriftenes kompetanse og utstyr i nærområdet.	Innovasjon Norge.
		Fremme samarbeid for å gi et breiere tilbud. Kursing, erfaringsdeling og kompetanseutvikling blant tilbyderne.	Fylkeskommunen, Innovasjon Norge.
3.4.3	Utvikle andelslandbruk.	Bidra til erfaringsutveksling og kompetanseoverføring gjennom å tilrettelegge for møteplasser.	Fylkesmannen.
3.4.4	Øke forståelsen for landbrukets betydning i samfunnet og utvikle urbant landbruk.	Motivere til urbant landbruk. Utvikle undervisningopplegg for barnehager og skoler (skogdager).	Fylkesmannen, fylkeskommunen.

Delmål 3.5: Øke bærekraftig utnyttning av Agders øvrige naturressurser

Nr.	Strategi	Tiltak	Ansvarlig
3.5.1	Oppdrett av innlandsfisk.	Få fram potensialet for verdiskaping og støtte satsing.	Fylkeskommunen, Innovasjon Norge.
3.5.2	Øke utnyttelsen av mineralressurser som stein, grus, sand.	Kartlegge potensialet for verdiskaping.	Fylkeskommunen.
3.5.3	Satse på småskala vind-, vann- og solenergi.	Formidle ny kunnskap.	Fylkeskommunen.

Vedlegg:

Naturressursanalyse for Agder – sammendrag

Et sentralt dokument i arbeidet med landsbruksstrategi Agder er rapporten: *Naturressursanalyse Aust-Agder og Vest-Agder*. Analysen er en oppfølging av *VINN Agder*, plantema Landbruk og er utarbeidet av Telemarksforskning på oppdrag fra de to fylkeskommunene og i nært samarbeid med Fylkesmannen i Aust- og Vest-Agder. Du finner naturressursanalysen her: <https://www.fylkesmannen.no/Aust--og-Vest-Agder/Landbruk-og-mat/Naringsutvikling/Naturressursanalyse-for-Aust-Agder-og-Vest-Agder/>

Naturressursanalysen vil videre bli brukt som faggrunnlag inn i andre prosjekter, tiltak og planer i tillegg til i landbruksstrategien og oppfølgingen av denne.

Naturressursanalysen inneholder en kartlegging av naturressursene for innlandsdelen av Agderregionen, den økonomiske effekten av naturressursene samt en vurdering av potensialet for videre utnyttelse av naturressursene. Analysen er delt inn temaområde *jordbruk, skogbruk, vann- og vindkraft, mineralressurser og utmark*.

Her følger et sammendrag av potensialet for verdiskaping på Agder for hvert av temaområdene, konkurransefortrinn og alternative eller nye verdiskapingsmuligheter:

Potensialet for næringsutvikling og verdiskaping

Jordbruk

Agderfylkene, og særlig Vest-Agder, utnytter en god del av det teoretiske potensialet av dyrkbar jord. Grovfôrproduksjonen er den vanligste vekstgruppen blant foretakene registrert i produksjonstilskuddsregisteret. Innmarksbeite utgjør henholdsvis 14 prosent og 23 prosent av arealet brukt til grovfôrproduksjon i Aust-Agder og Vest-Agder. Når det gjelder grovfôrproduksjon kan det anslås at det er et visst potensial til økt utnyttelse av ressursene gjennom erstatning av kraftfôr med grovfôr eller en bedre utnyttelse av beiteressurser, både innmark og utmark.

Når det gjelder lønnsomheten viser næringsinntekten fra jordbruket i Agderfylkene at lønnsomheten til jordbruksbedriftene er forholdsvis lav sammenlignet med resten av landet. Et flertall av jordbruksbedriftene trenger derfor flere ben å stå på. Noe av dette kan løses ved å styrke veksthus-, grønnsaks- og bærproduksjonen i de områdene som allerede har sterke produksjonsmiljøer. En annen strategi er å videreutvikle en satsing på bygdenæring.

Skogbruk

Agder har et uutnyttet potensial når det gjelder avvirking av industrivirke. Tiltak som eventuelt kan sørge for en bedre utnyttelse av potensialet er for eksempel: optimalisering av driftsvegnettet og annen tilhørende infrastruktur, økning av den regionale etterspørselen (innovasjon og nyetablering innen den skogbruksbaserte industrien på Agder) og forbedring av leverings- evnen fra primærskogbruket (leveringssikkerhet, produktkvalitet, konkurransedyktighet).

Agderfylkene har til sammen en forholdsvis høy økonomisk verdiskaping innen primærskogbruket, omtrent på linje med Telemark. Det er ikke usannsynlig med høyere verdiskaping innen primærskogbruket i Agder, men det er etterspørselen som setter begrensinger for utnyttelsen av potensialet.

Eksporten av skogsprodukter har økt betydelig i de siste årene, mens importen av skogsprodukter er forholdsvis lav. Dette tyder på at det er gode eksportmuligheter for norske skogs-

produkter. Det er imidlertid svært vanskelig å forutse den framtidige utviklingen av eksportmarkedet. Det som kan påvirkes gjennom målrettede tiltak og strategier på Agder er etterspørselen fra den regionale industrien.

Den økonomiske verdiskapingen i treindustrien som helhet på Agder viser seg imidlertid til å være ganske stabil. Grunnen kan være at regionale ressurser erstattes med importerte trevarer. I tillegg kan tilgjengeligheten til produktiv skog være en begrensning (for eksempel lite volum per dekar, lange driftsveger, vanskelig terreng). Det er en strategisk oppgave å tilrettelegge for en økning av den regionale etterspørselen etter skogsprodukter, særlig tømmer.

Energi

Agderfylkene har utbygd en stor andel av sitt økonomiske potensial når det gjelder vannkraft. Det er imidlertid ikke tatt høyde for balansekraft, noe som antagelig ville øke potensialet betydelig. Balansekraft er et begrep som brukes for øyeblikkelig leveranse av effektkapasitet for raskt å utjevne avvik som kan oppstå mellom kraftproduksjon og forbruk, for eksempel mot Europa.

Agderfylkene produserer omtrent dobbelt så mye fornybar energi som de forbruker og har dermed et betydelig kraftoverskudd allerede i dag. Større overføringskapasitet og eksport mot Europa ville favorisere potensialet for kraftproduksjon på Agder enda mer.

Vindkraft er til i dag i liten grad utbygd i Agderfylkene, selv om det er et stort teoretisk potensial. Det anslås imidlertid at vindkraft kan bli en mer aktuell produksjonsform i Norge i framtiden, gitt at det lykkes å redusere produksjonskostnadene betydelig. I Agderfylkene er omtrent 12 prosent av landarealet teoretisk egnet for vindkraftproduksjon.

Andre fornybare energiformer (for eksempel solenergi, havvindkraft, bioenergi, geotermisk energi, tidevanns- og havkraft, saltkraft, nanokraft), som i mindre grad er utbygd i Norge i dag, kan også være interessant å se på med tanke på framtidig potensiale. Småkraft på Agder kan være verdt å undersøke nærmere. Småkraftprosjekter har en god samfunnsøkonomisk lønnsomhet, særlig når klimanytte blir inkludert i beregningene.

Mineralressurser

Kartlegging viser at Agderfylkene har en forholdsvis lav utvinning av mineralressurser. Mineralressurser er en ikke-fornybar ressurs, noe som begrenser potensialet på sikt. Dermed er det ikke utelukket at Agderfylkene har et lokalt potensial i utvinning av særlig etterspurte mineraler.

Utmarksbeite

Arealmessig har Agderfylkene et teoretisk potensial for en bedre utnyttelse av de egnede områdene for utmarksbeite enn det som kan registreres av beiteaktivitet i dag. Det teoretiske potensialet vurderes imidlertid til å være litt mindre enn i resten av landet, gitt at Agderfylkene har forholdsmessig lite av områder med svært god beitekvalitet. Utmarksbeite er en krevende arbeidsform med behov for stor arbeidsinnsats i forbindelse med tilsyn og sanking, rovdyrproblematikk osv. og har per i dag begrenset økonomisk lønnsomhet.

Bygdenæringer og naturbasert reiseliv

Data fra Telemarksforskning tyder på at «det innenlandske reiselivet» som helhet i Agderfylkene ikke kommer til å øke betydelig i årene framover. Men fordelingen mellom ulike deler av reiselivet kan endres i retning større etterspørsel etter natur- og kulturbasert reiseliv, for eksempel gjennom økt produksjon og markedsføring av lokalmat.

Når inntektene fra tradisjonelt jordbruk går ned, kan inntektene fra bygdenæringer og spesielt natur- og kulturbasert reiseliv være et alternativt. Men utslaget blir nok lite i den samla økonomiske verdiskapingen i landbruket.

Det har trolig større effekt å løse utfordringer og fjerne flaskehalsen i forbindelse med utviklingen av naturbasert reiseliv. Hvis man lykkes med å redusere disse, øker det sjansen for å ha mer helhetlige verdiskapingskjeder i regionen, særlig rundt jordbruket, næringsmiddelfordling og salg av næringsmidler. Målet er at hele verdiskapingskjeden foregår i regionen.

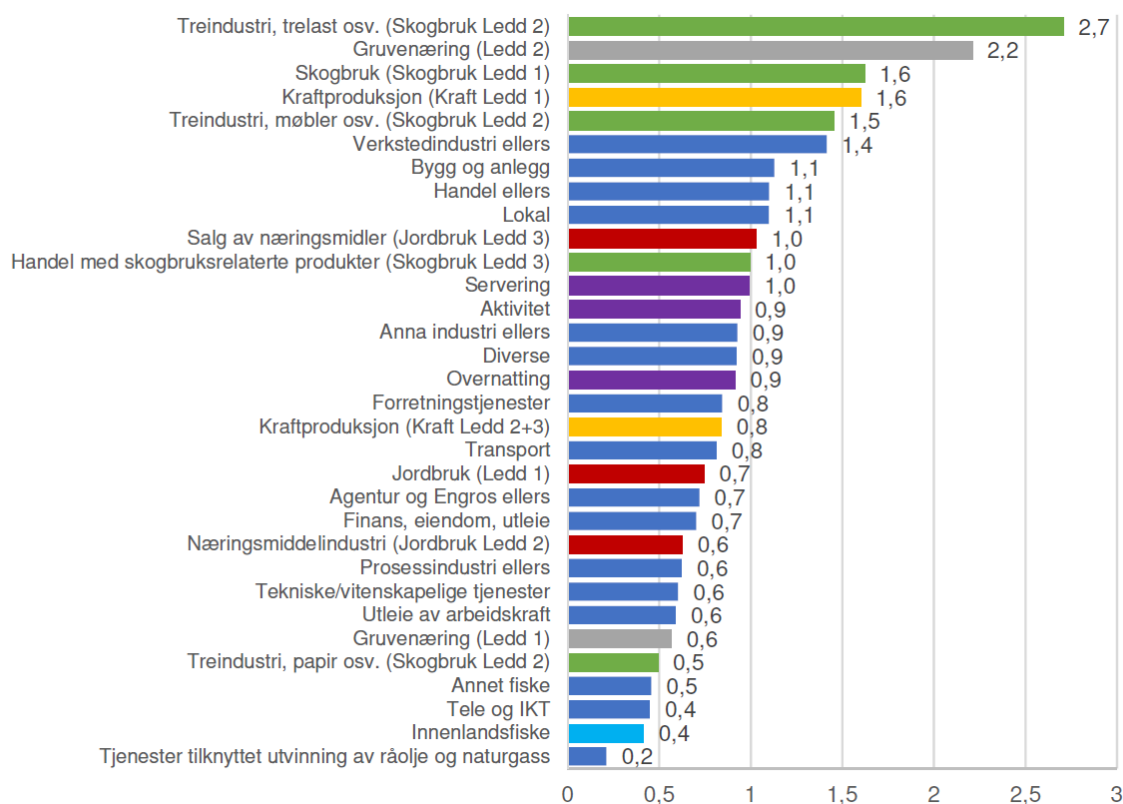
Det anslås at mange naturbaserte reiselivsbedrifter har kompetanseutfordringer, særlig når det gjelder det administrative (f.eks. økonomi, markedsføring) og utviklingsoppgaver (f.eks. produktutvikling), men også når det gjelder fagkunnskap innen de enkelte produktgrupper. Det trengs ordninger som kvalitetssikrer naturbaserte reiselivsbedrifter slik at verdiskapingskjeden forblir lokal og regional.

Markedet for jakt og innlandsfiske i Agderfylkene er trolig først og fremst lokalt og regionalt. Tallene viser at også en del dansker og tyskere benytter seg av fiskemulighetene i Agderfylkene. Agderfylkene er ikke landsdelen der fiskeressursene er rikeligst og hvor bestandene er mest stabile, noe som antagelig ville sette begrensninger på etterspørsel og mulighetene for å øke fisketrykktet i Agderfylkene.

Konkurransefortrinn

Agderfylkene har forholdsvis mye skogbruk, treindustri og handel med skogbruksrelaterte produkter. Agderfylkene har også relativt mange arbeidsplasser innen kraftproduksjonen i første ledd og gruvenæringen i andre ledd av verdiskapingskjeden. Agderfylkene har relativt sett få ansatte innen primærproduksjonen i jordbruket og næringsmiddelindustrien.

Tabell under: Lokaliseringskvotient (sysselsetting) i Agderfylkene i 2016, basert på næringskoder. Se «Naturressursanalysen for Agder, kap. 2.5 for forklaring av metodikken, vedlegget til denne for næringskoder.

Konkurransefortrinn innenfor de naturbaserte verdikjedene på Agder og antatt betydning for en framtidig strategi med naturbaserte næringer som satsningsområde:

Jordbruk

Agder kommer svakere ut enn landet ellers når det gjelder sysselsetting og økonomisk verdiskaping. Det betyr ikke at Agder ikke kan være konkurransedyktig innen utnyttelse av jordbruksressursene. Men det tyder på at Agder har et dårligere utgangspunkt enn andre regioner i landet.

Skogbruk

Forholdsvis høy sysselsettings- og verdiskapingsandel i alle de tre leddene i verdikjeden viser konkurransefortrinn overfor andre regioner i landet. Det gjelder å utnytte disse konkurransefortrinnene Agder har innen skogbruket både når det gjelder ressurser, kompetanse (målt i antall sysselsatte som jobber innen skogbruket) og evne til økonomisk verdiskaping i alle tre ledd av verdikjeden. Iverksetting av strategier og tiltak med fokus på utvikling av den regionale verdikjeden for skogbruksprodukter, vil antagelig føre til en sterkere kobling mellom primærproduksjonen og videreforedlingsindustrien på Agder. Det kan bli marked for nye skogbruksprodukter i framtiden.

Energi

Den økonomiske verdiskapingen er høyere på Agder enn ellers i landet. Dette er et stort konkurransefortrinn for Agder i utviklingen av en strategi med fornybar energiproduksjon som satsningsområde. Den kompetansen Agder allerede har innen kraftproduksjon kan regionen nyte godt av når andre produksjonsformer blir aktuelle engang i fremtiden. Det gjelder blant annet å tilby videreutdanningsmuligheter både for nåværende og kommende generasjoner som jobber innen kraftproduksjon på Agder. I tillegg er innovasjon og utvikling av kraftintensive næringer i andre ledd av energiverdikjeden en potensiell verdiskapingskilde. En tilrettelegging for innovasjon og utvikling av disse, kan være en del av en eventuell fremtidsstrategi.

Naturbasert reiseliv

Agder har ikke flere sysselsatte innen de vanlige reiselivsnæringene enn landet for øvrig, men vi ser at den økonomiske verdiskaping på Agder er høy, relativt sett. Et strategisk tiltak kan for eksempel være en tilrettelegging for en bedre registrering og oppfølging av bedriftene som driver med naturbasert reiseliv. Hensikten er å identifisere framtidige verdiskapingsmuligheter og avdekke eventuelle kompetanse- og ressursbehov.

Konkurransefortrinn som beskrives gjennom sysselsetting og økonomisk verdiskaping er imidlertid ikke alltid bærekraftige. Prinsippene om bred verdiskaping kan da brukes som en strategi for å kombinere bruk og vern av natur- og kulturarv for å fremme bærekraftig stedsutvikling. Ved siden av den økonomiske verdiskaping tas her også hensyn til kulturell, sosial og miljømessig verdiskaping. Det er ikke realistisk å kunne tallfeste den brede verdiskapingen. Bred verdiskaping er et konsept for bevisstgjøring når det gjelder å bruke naturressursene våre til å skape en merverdi for samfunnet på en bærekraftig måte.

Alternative eller nye verdiskapingsmuligheter

Ett av delmålene for analysen var å peke på muligheter for alternativ eller ny utnyttelse av naturressursene på Agder. Mye av analysen tar utgangspunkt i den faktiske utviklingen innen ulike næringer. En går da glipp av helt nye anvendelser av naturressursene – anvendelser som vi kanskje ennå ikke kjenner til eller ser konturene av. Gjennom kartleggingsarbeidet har vi funnet at Agderfylkene utnytter sitt potensial når det gjelder utvinning av de fleste naturressursene godt. Vi ser at selv om ressursene er store, kan potensialet være begrenset gjennom høye investeringskostnader, manglende leveringsevne, begrenset etterspørsel, svak omstillingsevne eller -vilje i bransjen eller tekniske og arronderingsmessige vansker.

For å få et innblikk i nye eller alternative verdiskapingsmuligheter har vi foretatt en litteraturgjennomgang og en skjønnsbasert vurdering der vi tar utgangspunkt i resultatene fra kartleggings- og analysearbeidet i dette prosjektet.

Telemarksforskning sitt forslag må imidlertid ikke tas som en klar anbefaling for framtidige satsningsområder, men heller en kvalifisert vurdering av hvor potensielle verdiskapingsmuligheter kan ligge, og så får Agder vurdere tiltak for å legge til rette for å fange opp og utvikle disse.

Listen under er en samling av både «store» og «små» muligheter. Det er klart at en vellykket satsing på å bli en lokasjon for store datalagringsanlegg, antakelig vil ha et større verdiskapingspotensial enn en satsing på kommersielt uttak av ville bær.

Datalagring

Datalagring er en av framtidsnæringene nevnt i Visjon Agder 2030. Men her er også mange andre fylker og regioner på banen, og man må ta hensyn til denne nasjonale konkurransen. Norske initiativer innen denne bransjen fremhever som regel at man her har rikelig tilgang på fornybar og rimelig vannkraft, et kjølig klima som reduserer kjølebehovet i anleggene og dermed lave samlede energikostnader. I tillegg har man liten risiko for naturkatastrofer og et stabilt demokrati. Vi har tidligere sett at Agderfylkene har et stort kraftoverskudd som i dag delvis eksporteres til Europa. Datalagring kan være en mulighet for å utnytte kraftoverskuddene på Agder bedre.

Innlandsfiske

Kommersielt innlandsfiske (produksjon av settefisk og matfisk) er vurdert som verdiskapingsmulighet i andre fylker som for eksempel Telemark. På Agder ser vi for oss at kommersielt innlandsfiske (oppdrett av villfisk eller massefiske av villfisk) kunne ha et mulig potensial som tilleggsnæring til for eksempel jordbruksbedrifter som allerede har etablert en logistikk for begrenset holdbare produkter og foredling av matvarer. Vi vurderer at potensialet for kommersielt innlandsfiske på Agder er lokalt begrenset, blant annet som følge av utbyggingsgrad av vassdrag for vannkraftproduksjon og eventuelle interessekonflikter med fritids-/turistfiskere. En del større innsjøer, som for eksempel Byglandsfjorden, Sirdalvatnet, Nelaug og Vegår, har et potensial for kommersielt ferskvannsfiske, men det er imidlertid ikke nødvendigvis hensiktsmessig eller ønskelig med slikt fiske i disse innsjøene. Dette burde undersøkes nærmere, og interesser må avveies mot hverandre.

Ville bær

Kommersielt uttak av ville bær (blåbær, molte, tyttebær, kreklingsbær) vurderes som en framtidig verdiskapingsmulighet. Norge importerer i stor grad produkter av ville bær i stedet for å kultivere, høste og videreforedle egne ressurser. Flere forskningsinstitutter, som for eksempel NIBIO og Nofima, undersøker mulighetene for en utnyttelse av disse ressursene i Norge. Erfaringer i andre land viser at man her har en potensiell inntektskilde, særlig for skogeiere. Hovedbøynen for å få dette til er ved siden av kostnadsnivået, en organisering av en bærekraftig produksjon og logistikk samt organisering av bærmottak. Det er for så vidt problemstillinger som gjelder utvinning av naturressursene på Agder også innen andre verdikjeder.

Pyntegrønt og juletre

Pyntegrønt- og juletreproduksjon har blitt omtalt som en lovende naturressurs på Agder i mange år. Flere prosjekter har undersøkt mulighetene for å øke produksjonen på Agder. Det er et marked for tradisjonelle og nye produkter innen både pyntegrønt- og juletrenæringen. Det virker imidlertid som om både pyntegrønt- og juletrenæringen fortsatt ikke klarer å fylle markedets behovet og dermed sliter med å utnytte potensialet. En årsak kan være manglende leveringsevne (det vil si konkurransedyktighet både når det gjelder leveringssikkerhet, kvalitet og pris) blant pyntegrønt- og juletreprodusentene og da særlig når det gjelder evne eller vilje til å produsere juletrær av høy nok kvalitet. Uten en slik forbedring av leveringsevnen, vil det sannsynligvis være svært vanskelig å utnytte potensialet bedre, og importprodukter vil fortsatt være en sterk konkurrent.

Mat med historie

En større andel av forbrukerne er i økende grad opptatt av hvor maten de spiser kommer fra og hvordan den er produsert. Dette gir en tilleggsdimensjon til lokalmatsatsingen. Det er ikke bare tradisjoner og spesialiteter som er viktig, men også produksjonsmåten og produsenten. Ved å koble en satsing på økologisk landbruk med en grønnsaks- og bærstrategi (som det finnes flere sterke produsentmiljøer for) og en styrking av lokalmatsatsingen, vil en utnytte mulighetene som ligger i flere trender innen mat og reiseliv.